

Hlava III

Okolnosti vylučující protiprávnost (§ 28-32)

Obsah výkladu před 28 a násl.:

I. Pojem a podstata okolností vylučujících protiprávnost	1
II. Typizované okolnosti vylučující protiprávnost a možnost jejich rozšiřování	2
III. Výkon práv a plnění povinností	3
IV. Procesní souvislosti	4

Z literatury: *Císařová, D., Sovová, O. a kol.* Trestní právo a zdravotnictví. Praha: Orac, 2004; *Císařová, D.* K nové koncepci okolností vylučujících protiprávnost. Trestní právo, 2000, č. 10, s. 9n.; *Dvořák, J., Knappová, M., Švestka, J. a kol.* Občanské právo hmotné. I. až III. díl. 4. vydání. Praha: ASPI, 2005 (I. díl), 2006 (II. díl), 2007 (III. díl); *Jelínek, J. a kol.* Trestní právo hmotné. Obecná část. Zvláštní část. 1. vydání podle nové právní úpravy účinné od 1. 1. 2010. Praha: Leges, 2009; *Králík, M.* Právní odpovědnost ve sportu. Jurisprudence, 2009, č. 4, s. 49; *Králík, M.* K trestněprávní odpovědnosti sportovců za sportovní úrazy podruhé. *Trestněprávní revue*, 2008, č. 2, s. 33; *Králík, M.* Trestněprávní odpovědnost sportovců za sportovní úrazy (teoretický a doktrinární úvod do problematiky). Trestní právo, 2006, č. 7–8, s. 61 (1. část), č. 10, s. 20 (2. část), č. 11, s. 18 (3. část), č. 12, s. 15 (4. část); *Králík, M.* Legislativní a judikatorní východiska trestněprávní odpovědnosti sportovců za sportovní úrazy (úvod do problematiky). *Trestněprávní revue*, 2006, č. 8, s. 228; *Králík, M.* Právo ve sportu. Praha, 2001; *Kratochvíl, V. a kol.* Kurs trestního práva. Trestní právo hmotné. Obecná část. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2009; *Kuchta, J.* Postavení a úprava okolností vylučujících protiprávnost v připravované rekodifikaci trestního práva hmotného. Acta Universitatis Carolinae Iuridica, 2007, č. 2, s. 65; *Kuchta, J.* K úpravě okolností vylučujících protiprávnost v novém trestním zákoně. In: Koncepce nové kodifikace trestního práva hmotného České republiky. Brno: Masarykova univerzita, 2000, s. 157; *Kysela, J.* Právo na odpor a občanskou neposlušnost. 2. vydání. Brno: Doplněk, 2006; *Lepšík, J.* Trestní odpovědnost za jednání provedené na rozkaz představeného. Věstník Československé společnosti pro trestní právo, 1933, č. 1 a 2, s. 1; *Novotný, O., Vanduchová, M., Šámal, P. a kol.* Trestní právo hmotné – I. Obecná část. 6. vydání. Praha: Wolters Kluwer, 2010; *Olšar, E.* Studie o protiprávnosti se zvláštním zřetelem ke právu trestnímu. Praha: Česká akademie věd a umění, 1940; *Solnař, V., Fenyk, J., Císařová, D.* Základy trestní odpovědnosti. Část druhá. Základy trestní odpovědnosti. Praha: Novatrix, 2009, s. 104 až 168; *Švestka, J., Spáčil, J., Škárová, M., Hulmák, M. a kol.* *Občanský zákoník* I. a II. Komentář. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2009; *Vokoun, R.* Zadržení podezřelého jako okolnost vylučující protiprávnost. In: Vybrané aktuální problémy československého trestního práva. K 70. narozeninám profesora Antonína Růžka. Praha: Univerzita Karlova, 1986, s. 169.

I. Pojem a podstata okolností vylučujících protiprávnost

Některé činy mají znaky trestných činů jen zdánlivě, neboť skutkovou podstatu trestného činu naplňuje jen jednání, které je **1 protiprávní (nedovolené)**, což je výslovně zdůrazněno v definici trestného činu (§ 13 odst. 1).

Okolnostmi vylučujícími protiprávnost označujeme taková jednání, která způsobují, že čin není trestným činem, i když jinak (právě s výjimkou protiprávnosti) neboli zdánlivě naplňují všechny znaky trestného činu. Tomu nasvědčuje i zákonná díkce u těch z nich, které jsou výslovně uvedeny v trestním zákoníku („čin jinak trestný“ – § 28 odst. 1, § 29 odst. 1; „trestný čin nespáchá“ – § 30

odst. 1, § 31 odst. 1, § 32). Jde o určité výjimky z jinak nedovoleného jednání. Ve své podstatě tak negují aplikaci jiných právních norem. V tomto smyslu můžeme také hovořit o střetu dvou právních norem – trestní normy, která určité jednání zakazuje, a normy **trestního zákoníku** nebo i jiného právního předpisu, která čin dovoluje nebo dokonce přikazuje.

Okolnosti vylučující protiprávnost se po přijetí zákona č. **418/2011 Sb.**, o trestní odpovědnosti právnických osob a řízení proti nim, vztahují u trestných činů vymezených v **§ 7 TOPO** i na právnické osoby (srov. **§ 1** odst. 2 TOPO), není-li to vyloučeno z povahy věci.

Okolnosti vylučující protiprávnost se někdy též označují jako *negativní znaky skutkové podstaty (tzv. kontratypy)*. Toto označení souvisí s postavením protiprávnosti v rámci znaků trestného činu. *Protiprávnost* je třeba chápat z hlediska celého právního řádu a je znakem každého trestného činu, i když v jeho zákonných znacích není výslovně vyjádřena [**13**, 6, 7]. Podle převažujícího názoru je protiprávnost považována za typový znak (tedy znak skutkové podstaty) trestného činu, a to i přes dikci § 13 odst. 1, která by mohla bez znalosti souvislostí svádět k závěru, že protiprávnost leží mimo znaky trestného činu uvedené v trestním zákoně (k protiprávnosti srov. blíže výklad k § 13 odst. 1 – marg. č. 6 a 7). Proto jednáním za okolností vylučujících protiprávnost nejsou naplněny ani znaky skutkové podstaty trestného činu.

Za účinnosti dřívější právní úpravy a existence formálně materiálního pojmu (i pojetí) trestného činu se hovořilo o okolnostech vylučujících protiprávnost též jako o okolnostech vylučujících nebezpečnost činu pro společnost. Tento názor vycházel z myšlenky, že jednání za těchto okolností není společensky nebezpečné, ale naopak je společensky užitečné, prospěšné (např. zranění útočníka při ochraně života obránce) a že tedy chybí materiální znak trestného činu.²⁷² Slabinou názoru byla existence případů, kdy v důsledku konkrétních okolností nebyl naplněn potřebný stupeň nebezpečnosti činu pro společnost a přitom se nejednalo o žádnou z okolností vylučujících protiprávnost. I za současné právní úpravy se nic nemění na tom, že *materiálním důvodem* existence většiny okolností vylučujících protiprávnost je společenská prospěšnost jednání a že takový *čin není společensky škodlivý*. Výjimkou je snad jen svolení poškozeného [**30**], u něhož lze jen stěží uvažovat o společenské prospěšnosti činnosti jednajícího. K důvodu vyloučení protiprávnosti u této okolnosti srov. výklad k § 30.

Okolnosti vylučující protiprávnost je nutné odlišovat od *důvodů zániku trestní odpovědnosti*. Rozdíl je zjevný. Zatímco případy zániku trestní odpovědnosti mohou nastat až po spáchání trestného činu, jednání za okolností vylučujících protiprávnost nenaplnuje znaky trestného činu, neboť o trestný čin se zde od samého počátku nejedná.

II. Typizované okolnosti vylučující protiprávnost a možnost jejich rozšiřování

Obdobným způsobem, jakým jsou konstruovány jednotlivé skutkové podstaty trestných činů ve zvláštní části, jsou v trestním **2** zákoníku uvedeny okolnosti vylučující protiprávnost. I v jejich případě se jedná o *typizovaná jednání*. Zatímco skutkové podstaty trestných činů charakterizují jednání protiprávní, okolnosti vylučující protiprávnost *charakterizují jednání vylučující protiprávnost*.

Trestní zákoník upravuje v obecné části tyto okolnosti vylučující protiprávnost:

–

- krajní nouze* (§ 28),
- *nutná obrana* (§ 29),
- *svolení poškozeného* (§ 30),
- *přípustné riziko* (§ 31),
- *oprávněné použití zbraně* (§ 32).

Okolnosti vylučující protiprávnost lze nalézt i ve zvláštní části **trestního zákoníku**, konkrétně se jedná např. o *beztrestnost agenta* podle § 363 nebo *neoznámení trestného činu* podle § 368 odst. 3. Za určitý typ krajní nouze se specifickými podmínkami lze považovat např. i beztrestnost pachatele podle § 367 odst. 2 u nepřekažení trestného činu a podle § 368 odst. 2 u neoznámení trestného činu.

Okruh okolností vylučujících protiprávnost se tím však nevyčerpává. Celá řada právních norem určité jednání přikazuje nebo alespoň dovoluje. Jindy musí dojít k jejich konkretizaci (např. rozkazem). Jiná povinnost nebo právo mohou vyplývat z rozhodnutí učiněného na základě zákona. Taková jednání nejsou protiprávní. K tomu viz níže.

Není v rozporu se zásadou *nullum crimen sine lege stricta*, jestliže jsou okolnosti vylučující protiprávnost analogicky rozšiřovány, neboť se tím zužují podmínky trestní odpovědnosti. Jedná se tak o dovolenou analogii *in bonam partem* (ve prospěch pachatele).

Nejobecnější a nejširší okolností vylučující protiprávnost je krajní nouze [28], ostatní jsou vůči ní v poměru speciality. I proto, oproti minulé úpravě, zvolil zákonodárce odlišnou systematiku okolností vylučujících protiprávnost. Jako první v pořadí uvádí právě krajní nouzi. Markantní je vztah speciality mezi krajní nouzí a nutnou obranou [29]. Útok (znak nutné obrany) je zvláštním případem nebezpečí (znak krajní nouze). Uvedený vztah se projevuje i v tom, že nejsou-li splněny podmínky aplikace nutné obrany, lze útok odvrátit za podmínek krajní nouze. Tak např. za podmínek krajní nouze bude odvracet útok osoba, kterou pronásledují útočníci v úmyslu ji zabít, když se při útěku ukryje v cizím domě, do něhož vnikla zničením vstupních dveří (vyloučení protiprávnosti porušování domovní svobody podle § 178 a poškození cizí věci podle § 228). Jiným příkladem může být vydání svěřených prostředků útočníkovi, který užije pohružky bezprostředního násilí v úmyslu se těchto věcí zmocnit. K tomu srov. výklad k § 28 a 29 a R 9/1988.

Z hlediska *subjektivní stránky* postačí u osoby jednající za podmínek okolnosti vylučující protiprávnost, že ví o skutkových okolnostech, které ji opravňují jednat tímto způsobem. Jestliže o takových okolnostech neví a ve skutečnosti (objektivně) za těchto okolností jedná, lze v závislosti na zavinění ve vztahu k následku posoudit jednání jako pokus trestného činu. Naopak jestliže osoba mylně předpokládá skutkovou okolnost, která vylučuje její protiprávnost, nejedná úmyslně; tím není dotčena odpovědnost za trestný čin spáchaný z nedbalosti. K tomu v podrobnostech srov. výklad k § 18 odst. 4 o skutkovém omylu pozitivním [18, 17 až 20].

Vybočení z mezí a podmínek jednotlivých okolností vylučujících protiprávnost jsou tzv. *excesem*. Odpovědnost za exces se odvozuje od zavinění ve vztahu k excesu a k následku způsobenému v excesu. Může jít o nezaviněné, úmyslné i nedbalostní jednání. K tomu srov. exces u jednotlivých okolností vylučujících protiprávnost.

Důsledky vyloučené protiprávnosti se projevují nejen v oblasti práva trestního, ale i v *dalších oblastech práva*. Instituty krajní nouze a nutné obrany jsou upraveny i v přestupkovém zákoně (§ 2 PřesZ). Teorie správního práva dovozuje výkladem v podstatě shodný okruh okolností vylučujících protiprávnost jako právo trestní. Proto nelze jednání za okolnosti vylučující protiprávnost posoudit jako přestupek. Na okraj lze poznamenat, že jednání v nutné obraně a krajní nouzi zpravidla vylučuje i odpovědnost za škodu z hlediska práva občanského (§ 418 ObčZ). Díkce ustanovení je však rozdílná. Není proto vyloučeno u krajní nouze (případ, kdy osoba odvrací přímo hrozící nebezpečí, které sama vyvolala), že ačkoli bude vyloučena protiprávnost z hlediska trestního a správního práva, zůstává zde odpovědnost za škodu z hlediska práva občanského.

III. Výkon práv a plnění povinností

Ačkoli uvádíme výkon práva a povinnosti jako jednu okolnost vylučující protiprávnost, jde ve skutečnosti o *celou skupinu okolností vylučujících protiprávnost*. Jejich společným druhovým rysem je dovolenost jednání. Důvody jsou různé. Typově lze rozlišit dva případy.

1. Oprávněný subjekt je povinen jednat určitým způsobem na základě zákona nebo rozhodnutí učiněného na základě zákona (*povinnost k určité činnosti*).
2. Oprávněný subjekt je oprávněn vykonávat určité právo (*oprávnění k určité činnosti*). Dovoleno je většinou podmíněna dodržáním určitých podmínek nebo předpokladů. Níže uvádíme v přehledu typické případy výkonu práva nebo plnění povinnosti.

Plnění určité povinnosti vyplývá přímo ze zákona nebo je konkretizováno rozhodnutím oprávněného orgánu. Za zákona vyplývá např. určitý postup orgánů veřejné moci, který tím plní své povinnosti (např. vzetí obviněného do vazby, domovní prohlídka, zadržení podezřelého nebo obviněného, zajištění majetku). I v těchto případech musí být splněny podmínky provedení úkonu, aby se jednalo o jednání dovolené.

Zvláštním případem plnění povinnosti je i *závazný rozkaz*, tj. rozkaz vydaný oprávněnou osobou na základě zákona v rámci plnění služebních úkolů bezpečnostních sborů či ozbrojených sil vůči osobě podřízené. Obecně lze konstatovat, že podřízený je povinen splnit rozkaz nadřízeného, není-li zjevně zločinný. Konkrétně podle § 46 odst. 2, 3 SÍPoBez (služební kázeň) je-li rozkaz vedoucího příslušníka ve zřejmém rozporu s právním předpisem, příslušník je povinen jej na tuto skutečnost upozornit. Jestliže vedoucí příslušník trvá na splnění rozkazu, příslušník je oprávněn žádat o jeho písemné vydání. Vedoucí příslušník je povinen žádosti vyhovět, umožňují-li to okolnosti výkonu služby. V případě, že to okolnosti výkonu služby neumožňují, učiní tak bez zbytečného odkladu poté, co tyto okolnosti pomínou. Příslušník je povinen rozkaz splnit a oznámit tuto skutečnost bez zbytečného odkladu vedoucímu příslušníkovi toho, kdo takový rozkaz vydal. Příslušník nesmí splnit rozkaz, jehož splněním by

zřejmě spáchal trestný čin. Obdobně podle § 48 odst. 2 VojZ, domnívá-li se voják, že rozkaz nadřízeného je v rozporu s právním předpisem, je povinen nadřízeného na to upozornit; trvá-li nadřízený na splnění rozkazu, je voják povinen jej splnit; voják je povinen odepřít splnění rozkazu nadřízeného, spáchal-li by jeho splněním trestný čin; tuto skutečnost ohlásí neodkladně vyššímu nadřízenému.

Oprávnění k určité činnosti může vyplývat buď přímo z právní normy, nebo může být založeno rozhodnutím oprávněného subjektu (např. soudu nebo správního orgánu). Například podle § 76 odst. 2 TrŘ kdokoli smí omezit osobní svobodu osoby, která byla přistižena při trestném činu nebo bezprostředně poté, pokud je to nutné ke zjištění její totožnosti, k zamezení útěku nebo k zajištění důkazů. Je však povinen tuto osobu předat ihned policejnímu orgánu; příslušníka ozbrojených sil může též předat nejbližšímu útvaru ozbrojených sil nebo správci posádky. Nelze-li takovou osobu ihned předat, je třeba některému z uvedených orgánů omezení osobní svobody bez odkladu oznámit. Jiným příkladem zákonného oprávnění je právo vlastníka nemovitosti vstoupit na sousedící nemovitost (pozemky nebo stavby), pokud to nezbytně vyžaduje údržba nebo obhospodařování jeho nemovitosti – stavby nebo pozemku (§ 127 odst. 3 ObčZ). Soudním rozhodnutím lze např. zřídit věcné břemeno v podobě práva cesty přes přilehlý pozemek (srov. § 151o odst. 1, odst. 3 ObčZ). Právo rodičů k výchově dětí vyplývá ze **zákona o rodině**, a proto jestliže např. rodiče zavrou doma dítě, aby se učilo, nebrání mu v užívání osobní svobody neoprávněně (srov. R 82/1953).

Podobnou povahu má *výkon povolání* nebo *výkon jiné dovolené činnosti*, s nimiž je někdy spojeno určité nebezpečí (obyčejně pro život nebo zdraví či pro majetek). Jde tu o výkon povolání nebo činností, jejichž společenská užitečnost se všeobecně uznává a jež jsou právním řádem upraveny. Pokud se při výkonu takové činnosti nebo povolání nepřekročí dovolená míra nebezpečnosti, nejde o trestný čin, i když dojde k poruše, které se příslušné předpisy snaží čelit. Proto bývají často stanoveny i podmínky pro výkon takové činnosti, jejichž smyslem je nebezpečí vyloučit nebo alespoň omezit (bezpečnostní předpisy, kvalifikační předpoklady apod.). Je zde úzká souvislost s přípustným rizikem (srov. výklad k § 31).

Právní odpovědnost sportovců za sportovní úrazy nebyla z teoretického hlediska doposud jednoznačně vyřešena, sporná je i v praxi. V literatuře nalezneme řadu teorií, které se problémem zabývají.²⁷³ Z okolností vylučujících protiprávnost upravených v trestním zákoníku lze uvažovat nad svolením poškozeného [30] a přípustným rizikem [31].

Svolení poškozeného je možné postavit na myšlence, že vstupem sportovce do sportovního zápolení, ačkoli ví, že může dojít k úrazu, fakticky souhlasí s nebezpečím, které mu z toho hrozí. Lze však oponovat, že sportovec nedává souhlas s možností úrazu, ale spíše akceptuje sportovní pravidla, která by měla naopak chránit zdraví sportovců. V žádném případě nedává souhlas se zásahem do své tělesné integrity.

Jiný přístup vidí podstatu vyloučení protiprávnosti v tom, že sportovní činnost je spojena se zvýšenou mírou nebezpečí úrazu. Jde tedy o situaci přípustného rizika. Míra tohoto rizika je odvislá od sportovních pravidel, která by svým obsahem měla přecházet úrazům.

Nalezneme i názory, které sportovní aktivity dávají do souvislosti s dovolenou činností. Stát tím, že sport přímo či nepřímo podporuje, tím jej de facto uznává a nutně tedy i aprobuje i rizika se sportem spojená.

Podle našeho názoru jde v případě sportu a sportovních úrazů o možnost posouzení v praxi přicházejících případů podle několika okolností vylučujících protiprávnost. Zdá se, že nejvýstižněji shrnul podmínky pro posuzování sportovních výkonů V. Solnař.²⁷⁴ Tyto podmínky lze vyjádřit takto:

- a) dovolenost sportovní disciplíny (postačí nepřímá podpora ze strany státu),
- b) dodržení pravidel sportu (roli hraje i míra porušení pravidel),
- c) výkon sportovní činnosti za sportovním účelem (není vyloučena protiprávnost případů, kde jde o zneužití sportovních pravidel ke zranění soupeře).

Z tohoto vymezení vyplývá, že sportovní riziko zahrnuje svolení poškozeného a dovolenou činnost, ale nejbližší má k přípustnému riziku. Z tohoto hlediska je pak třeba přistoupit i k posuzování jednotlivých případů v praxi, kde lze připustit aplikaci všech těchto zmíněných okolností vylučujících protiprávnost s přihlédnutím ke konkrétním okolnostem případu (zda jde o zranění v tréninku nebo při zápase či utkání, při porušení pravidel či v sportovním zápalu, v důsledku povahy či druhu sportovní disciplíny apod.). S ohledem na obecnou formulaci a zákonné vymezení podmínek přípustného rizika v § 31 lze však předpokládat, že nejčastěji bude v praxi přicházet v úvahu právě tato okolnost vylučující protiprávnost.

Pokud jde o *lékařský zákrok*, v současnosti se prosadil názor, podle něhož legálnost zákroku vychází z vyloučení protiprávnosti za předpokladu splnění vymezených podmínek, kdy zákrok provádí oprávněná osoba způsobem odpovídajícím současným poznatkům lékařské vědy, se souhlasem pacienta a v souladu s léčebným záměrem (tzv. postup lege artis).

Ustanovení o poučení a souhlasu nemocného je obsaženo v § 23 ZdravZ, podle kterého se písemné prohlášení o souhlasu nemocného nevyžaduje, avšak přesto, pokud by pacient nedal svolení k lékařskému zákroku, mohlo by jít o neoprávněný zásah do osobní svobody (zákon v tomto ustanovení stanoví případy, kdy je možno provádět vyšetřovací a léčebné výkony bez souhlasu nemocného a kdy je třeba vyžadovat tzv. negativní revers).

O zvláštní případ jde při transplantaci orgánů nebo tkáně, kdy odběr orgánu nebo tkáně by mohl znamenat jak zásah do osobní svobody dárce, tak by mohl naplňovat i znaky některého trestného činu proti zdraví. Srov. k tomu marg. č. 8 § 31 k odst. 2 a § 164 až 166 a komentář k nim.

IV. Procesní souvislosti

Ve spojitosti s okolnostmi vylučujícími protiprávnost lze z procesního hlediska upozornit na *zásadu presumpce nevinny* a z ní **4** vyplývající pravidlo *in dubio pro reo* (v pochybnostech ve prospěch). Jestliže jsou skutkové pochybnosti o tom, zdali osoba, proti

níž se trestní řízení vede, jednala za podmínek vylučujících protiprávnost, je třeba vycházet ze stavu příznivějšího pro tuto osobu. Jinak je nutné bez důvodných pochybností vyvrátit obhajobu obviněného, tj. prokázat, že podmínky pro aplikaci okolnosti vylučující protiprávnost v době činu dány nebyly nebo byly překročeny meze příslušné okolnosti vylučující protiprávnost.

V trestním řízení vede zjištění, že osoba jednala za okolnosti vylučující protiprávnost v závislosti na stadiu trestního řízení, k *odložení věci, zastavení trestního stíhání, zproštění obžaloby* z důvodu, že skutek není trestným činem.

Z judikatury:

TR NS 80/2011-T 1432. Vlastník pozemku, na němž se nachází obecně prospěšné zařízení ve smyslu § 132 TrZ, které má povahu stavby podle § 2 odst. 3 zákona č. 183/2006 Sb., **stavebního zákona**, ve znění pozdějších předpisů, není oprávněn svévolně odstranit takové zařízení, i kdyby byl důvodně přesvědčen, že tato stavba byla zhotovena bez příslušného povolení správního orgánu (stavebního úřadu) nebo bez souhlasu vlastníka pozemku, na němž stojí, anebo že je užívána bez potřebného kolaudačního rozhodnutí (souhlasu). Pokud vlastník pozemku přesto úmyslně odstraní zmíněné obecně prospěšné zařízení (např. sloup elektrického vedení vysokého napětí), může spáchat trestný čin poškození a ohrožení obecně prospěšného zařízení podle § 276 TrZ. Ze strany vlastníka pozemku nejde o výkon práva, který by vylučoval protiprávnost tohoto činu.

§ 28 Krájiná nouze
§ 29 Nutná obrana
§ 30 Svolení poškozeného
§ 31 Přípustné riziko
§ 32 Oprávněné použití zbraně

Poznámky pod čarou:

Srov. *Novotný, O., Vanduchová, M. a kol.* Trestní právo hmotné I. Obecná část. Praha: ASPI, 2007, s. 261; nebo *Solnař, V. Fenyk, J., Císařová, D.* Základy trestní odpovědnosti. Praha: Orac, 2003, s. 126.

K tomu srov. *Králík, M.* Trestněprávní odpovědnost sportovců za sportovní úrazy (teoretický a doktrinální úvod do problematiky). Trestní právo, 2006, č. 7 a 8, s. 61 a násl. (1. část), č. 10, s. 20 a násl. (2. část), č. 11, s. 18 a násl. (3. část), č. 12, s. 15 a násl. (4. část).

Solnař, V. Základy trestní odpovědnosti. Praha: Academia, 1972, s. 111.

Poznámky pod čarou:

272 Srov. *Novotný, O., Vanduchová, M. a kol.* Trestní právo hmotné I. Obecná část. Praha: ASPI, 2007, s. 261; nebo *Solnař, V. Fenyk, J., Císařová, D.* Základy trestní odpovědnosti. Praha: Orac, 2003, s. 126.

273 K tomu srov. *Králík, M.* Trestněprávní odpovědnost sportovců za sportovní úrazy (teoretický a doktrinální úvod do problematiky). Trestní právo, 2006, č. 7 a 8, s. 61 a násl. (1. část), č. 10, s. 20 a násl. (2. část), č. 11, s. 18 a násl. (3. část), č. 12, s. 15 a násl. (4. část).

274 *Solnař, V.* Základy trestní odpovědnosti. Praha: Academia, 1972, s. 111.